

Liisa Enwald Esko Karppanen

On ruusu

putkahtunna

Kirjoituksia joululauluista ntamo

On ruusu putkahtunna

Liisa Enwald, *Kammioiloa*, ntamo 2013
Esko Karppanen, *Unohduksen tällä puolen*, ntamo 2013

© 2014 Liisa Enwald, Esko Karppanen
ISBN 978-952-215-530-6

Ulkoasu: Make Copies
Kannessa Vappu Saarasan olkityö Kärsämäen Paanukirkon kahvilassa. Kuva: Tanne Laajalahti.

Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

2014
ntamo
www.ntamo.net

Liisa Enwald Esko Karppanen

On ruusu putkahtunna

Kirjoituksia joululauluista ntamo

Esipuhetta (LE ja EK)	11
Joululaulu on kulkuri (EK)	17
Tarinoita ja talvikuvia (LE)	37
Seimen lapsen lahjat – kaksi laulua, kolme suomennosta (LE)	51
Inkarnaatioita (EK)	65
Lapselle rauhaa. Kristus-lapsen kehtolauluja (LE)	87
Ruusu ja Immi Hellén (EK)	103
Iisain ruususta armon kyyhkyyn (LE)	119
Odotus ja ikkunan valo (LE)	135
Universaali rakkaus: Juhani Pohjanmies ja Martti Hela (EK)	149
Kaksi Sibeliuksen joululaulua (LE)	167
Joululaulujen arki ja opettavuus (LE)	183
Tonttujen filosofiaa (EK)	195
 Joululaululähteitä	 211

*”Jokaisesta jouluyöstä
jotain sieluun aina jää.”*

(Martti Hela)

Esipuhetta

Äiti leipoo joulutorttuja. Isä on matikkakoukuilla. On julistettu joulurauha. STT:n uutiset on luettu klo 12.30. Tuvassa on kuuma, kun leivinuuni on lämmitetty kuumaksi. Lanttu- ja perunakukot ovat paistumassa. Radiosta alkaa kuulua tuttu sävelmä. Ihmeellinen miesääni, matala. Urut hymisevät taustalla. Kim Borg laulaa joululauluja, sanoo kuuluttaja.

Kirja lauluista ilman yhtään ainutta nuottia? Niin, tietysti joululaulussakin runo ja musiikki ovat kiinteä kokonaisuus, mutta jompaakumpaa voi lähestyä myös erikseen. Kirjoitustemme pääpaino on runoissa ja niiden käänöksissä, ne kun tarkastelussa ovat useimmiten jääneet sävellysten varjoon. Liikumme vielä paljolti kyntämättömällä pellolla.

Nuotittomuutta voi perustella myös monien laulujen tuttuudella; niiden sävel soinee lukijalla mielessä silloinkin, kun sanat eivät kaikin osin pysy muistissa. Toki teemme havaintoja sävelmistäkin sekä niiden ja runojen yhteydestä.

Toivomme, että kirjoitelmamme avaavat joululauluihin uusia näkökulmia, paljastavat sellaista mikä on ehkä jäänyt huomaamatta, ja mikäli on kyse lähes unohtuneesta laulusta, houkuttavat tutustumaan sävelmään joko kuuntelemalla tai laulamalla. Lähteissä luemme monia nuotit sisältäviä laulukirjoja, osa pelkästään joululauluihin keskittyviä. Mainitsemme myös muita teoksia, joista olemme tietoa saaneet ja joista sitä löytyy lukijallekin.

Lähdetietojen saaminen vuosisatoja vanhoista lauluista ei aina ole helppoa. Auliista ja asiantuntevasta avusta meillä on ilo kiittää Oulun kaupunginkirjaston musiikkiosastoa, Oulun yliopiston kirjastoa ja Lohjan kaupunginkirjastoa.

Mistä käsittelymme tulivat juuri nämä laulut? Valintojamme ovat ohjanneet omien mieltymysten ja muistojen ohella tietyt joululaulukulttuurissa havaitsemamme piirteet: tarkastelemme sellaista, mikä viime aikoina on jäänyt taka-alalle tai pohdimme sellaista, mikä tuntuu säilyttäneen paikkansa vuosikymmenistä ja -sadoista toiseen. Väistämättä eri kirjoitelmissa vilahtelevat samatkin laulut.

Emme ole ryhtyneet karsimaan tällaista pientä päällekkäisyyttä, koska näkökulma lauluun aukeaa aina sen käsittelijän ja kirjoituksen teeman mukaan.

Kuusi on tuotu saliin koulun puolelta, ukki arvioi sen oksien kestävyyttä. Varmuuden vuoksi kuusen juurelle kannetaan vesisaavi. Ukin kiinnittäessä kynttilöitä laulamme: ”Oi, terve joulukuusi...” Uunipuuro tuoksuu, ja pian kolistelevat verannalla täti ja serkku. Äiti asettuu natisevalle pianotuolille, ja ”Enkeli taivaan” alkaa. Vasta monen joululaulun jälkeen saa ryhtyä etsimään lahjoja saavin takaa.

Suurelta osin olemme keskittyneet klassikkoihin. Kirjoitamme muutamista tuiki tutuista, mutta pyrimme myös nostamaan esiin vähälle huomiolle jo synty-aikanaan jääneitä ja myöhemminkin lähes huomaamattomiksi painuneita, osoittaaksemme esimerkiksi tietyn säveltäjän tuotannossa olevan muutakin huomionarvoista kuin sen kaikkein lauletuimman ja levynä soitetuimman laulun. Yksi kirjoitelma on Sibeliuksen joululauluista, mutta ei suinkaan niistä kahdesta suosituimmasta. Olemme nostaneet päivänvaloon myös muutaman lähes tuntemattomaksi jääneen tekijän. Elinvuodet ilmoitamme sellaisista, joiden emme arvele olevan yleisesti kovin tunnettuja. Huomiot kaunokirjallisuudesta ja kulttuurihistoriasta taustoittavat joidenkin laulujen käsittelyä. Vaikka joululaulu jos mikä on sesonkitaideteos, tarjoamme pohdittaviksi myös yleisesti kiinnostavia, ajattomia teemoja.

Käännöksistä vertailemme joko suomennoksia keskenään tai suomennosta alkutekstiin. Samalla osoitamme, kuinka runo on muuntunut kielen muuttuessa ja laulettu runokielen vaatimusten kehittyessä, kuten on laita vanhimmassa joululauluperinteessämme jouluvirsissä. Runokielen analyysi on tarkoitettu houkuttamaan lukijaakin hitaaseen lähilukuun, kenties myös hakeutumaan laulun alkuperäisille lähteille.

Muutamista lauluista tuomme esiin äänitallenteita. Niitä emme mainitse lähdeluettelossa. Useat ammattilaulajat ovat sisällyttäneet ohjelmistoonsa joululaulujen harvinaisiakin aarteita. Huomiomme esitystulkinnoista olemme tehneet

siksi, että sellainenkin joka ei laula, nauttii toisten laulua kuunnellessaan ja siksi, että silloin kun laulu ei ole tuttu, sävelmään on monen helpompi tutustua julkaidun äänitteen kuin julkaistun nuotin avulla.

Hakemistoa tai luetteloa emme ole lauluista tai niiden äänitteistä laatineet, sillä kovin puutteellinen siitä tulisi, ja sellaisena se pikemmin rajaisi kuin avartaisi lukijan löytöretkiä laulujen äärelle.

Moni sellainen joululaulusäveltäjä, jonka tuotantoa riittää kirjaksi asti, lienee jo elinaikanaan saanut havaita, että vain muutamat laulut ovat kestäneet aikaa. Sama on tilanne usein vuosisatojenkin perästä. Jyvät ovat erottuneet akanoista, jotka unohduksen tuuli on puhaltanut jo laulupuimatantereelta kauas pois. Jyvähelmet hohtavat sitäkin kirkkaampina. Mutta, ja tämä on tähdellistä, kaikki unohduksiin painuneet eivät ole akanoita.

Lohjan Saukkolassa ja Oulun Vaaralla A. D. 2014
kerkeiden kesälumien ja pitkien helteiden aikaan

Liisa Enwald

Esko Karppanen

Joululaulu on kulkuri

Liisa Enwaldin ja Esko Karppasen viisaat, paneutuneet ja sopivasti skeptiset esseet tutkivat, miten joulun peruskertomus – ”Ja tapahtui niinä päivinä” – on kehittynyt joululaulujen teemoiksi, ja miten laulut puolestaan ovat muuttuneet vaeltaessaan ajassa ja paikassa. Tunnettujen ja rakastettujen laulujen takaa löytyy harvinaisempia versioita (ja tekijöitä) sekä yllättäviäkin vaikutteita; toisaalta kirjoittajat poimivat unohduksista sinne aiheetta joutuneita tekstejä ja sävelmiä. Näkökulma on useimmiten runoanalyttinen, mutta myös sanan ja sävelen yhteispeliä tarkastellaan tuoreesti ja oivaltavasti. Useassa esseessä nousee esiin joulun ruusu – Iisain ”vesana”, legendsymbolina tai ”armon kyyhkynä”. Oman kiinnostavan valonsa saa Neitsyt Maria -aihe suomalaisessa 1500- ja 1600-luvun jouluvirsirunoudessa.

FT Liisa Enwald on kirjallisuuden tutkija, suomentaja ja opettaja. Hän on kirjoittanut Mirkka Rekolasta ja Helvi Juvosesta sekä virsirunoudesta ja opiskellut myös musiikkia ja laulua useiden opettajien johdolla.

**Maria neidzö ia äiti
Miehet poian ilman weti.
Eip ikänäns ennen cuultu
Ett miehet on raskax tultu.
(Jaakko Finno, n. 1583)**

FL Esko Karppanen on työskennellyt koti- ja ulkomaisissa yliopistoissa ja kirjoittanut Eino Leinosta, Marja-Liisa Vartiosta, lausuntataiteesta ja sonettirunoudesta.